

Inleiding

Wereldburgerschap in internationaliseringsactiviteiten

Nuffic omschrijft wereldburgerschap als:

"Door het integreren van een internationale dimensie in de leeromgeving en/of lesinhoud krijgt iedere leerling/student de kans om internationale competenties te verwerven die nodig zijn om te leren, leven en werken in een interculturele samenleving en internationale arbeidsmarkt."

Ook het NCDO hanteert in hun rapport 'Vensters op de wereld' een omschrijving van wereldburgerschap die ook goed bruikbaar is bij het vormgeven van internationaliseringsactiviteiten in het primair onderwijs.

Wereldburgerschap gaat niet alleen om betrokkenheid van jongeren bij mondiale vraagstukken, maar ook om hun participatie in de pluriforme maatschappij in eigen land. Zo bezien is wereldburgerschap de internationale dimensie van betrokkenheid bij de samenleving. Uiteindelijk gaat het om eenvoudige, maar net altijd gemakkelijke dingen: een bewustzijn dat zich uitstrekt tot buiten de grenzen van de lokale of nationale gemeenschap, inzicht in internationale ontwikkelingen, empathie met en respect voor mensen uit andere delen van de wereld, reflectie op de vele verbanden tussen de persoonlijke situatie en de omstandigheden elders, en de bereidheid daar conclusies aan te verbinden.

Wereldburgerschap bestaat volgens NCDO uit de vier componenten kennis, vaardigheden, houding en reflectie waarbij iedere component is uitgewerkt in zeven competenties. Zie: 'Competenties van wereldburgerschap'.

Madeleine Vreeburg omschrijft een wereldburger als iemand die:

- zich verbonden voelt met andere mensen over de hele wereld;
- respect heeft voor andere culturen;
- weet dat zijn handelen invloed heeft op wat er dichtbij én ver weg in de wereld gebeurt;
- samen verantwoordelijkheid wil dragen voor de toekomst van de aarde.

Zij werkt dit uit in acht thema's, te weten vrede en conflict, mondiale betrokkenheid, verdeling, globalisering, diversiteit, duurzaamheid, identiteit en kinderrechten (zie deel 1). Voor elk thema gebruikt zij steeds eenzelfde basis met drie waarden: gelijkwaardigheid, wederkerigheid en verantwoordelijkheid. Bij gelijkwaardigheid gaat het om het bekijken en onderzoeken van overeenkomsten en verschillen vanuit de notie van gelijkwaardigheid. We zijn anders, of hetzelfde, maar altijd gelijkwaardig. Bij wederkerigheid gaat het om wat hebben wij met elkaar te maken? Het is goed wanneer kinderen/ leerlingen en studenten dat zélf uitzoeken. En bij verantwoordelijkheid gaat het om dat kinderen zich afvragen wat mensen daar doen en wat ze hier doen? Maar vooral ook welke verantwoordelijkheid zij hier zelf in nemen.

Belangrijke aandachtspunten vanuit mondiale onderlinge afhankelijkheid en mondiale diversiteit zijn:

- hoe wordt er binnen de school/instelling gekeken naar de wereld?
- hoe wil de school/instelling dat de kinderen/leerlingen (gaan) kijken?
- wat heeft de school/instelling nodig om dit te kunnen laten gebeuren?
- wat vraagt dit van het (onderwijs)aanbod op de school/instelling? Of welke 'activiteiten' passen daarbij?

Bij het werken aan internationaliseringsactiviteiten in het licht van wereldburgerschap vraagt onder andere om:

- een open blik, een onderzoekende houding en kritisch luisteren (houding);
- verantwoordelijkheid nemen voor de wereld en ondernemen (vaardigheden);
- kennis over de Rechten van het kind, cultuur, religie, zelfkennis, historische kennis, democratie, diversiteit, topografie en identiteit.

Dit vraagt van de leerkracht (competenties: zie ook bijlage 1) dat hij het goede voorbeeld geeft, kritische vragen stelt bij het thema, verhalen vertelt, kinderen een 'bril van de wereld' aanreikt en diverse mogelijkheden aanbiedt zodat zij zich als wereldburger kunnen ontwikkelen. Om een goede 'wereldburger' te zijn, moet je bij burgerschap beginnen. Door het integreren van een internationale dimensie in de leeromgeving en/of lesinhoud krijgt iedere kind de kans om internationale competenties te verwerven die nodig zijn om te leren, leven en werken in een interculturele samenleving.

Deel 1

Uitwerking wereldburgerschap in internationaliseringsactiviteiten

---

Er zijn acht grote thema's om aan wereldburgerschap te werken (Madeleine Vreeburg).

1. Diversiteit
2. Identiteit
3. Kinderrechten
4. Duurzaamheid
5. Globalisering
6. Verdeling
7. Vrede en conflict
8. Mondiale betrokkenheid

Hieronder wordt voor elk thema per fase van het primair onderwijs voorbeelden van onderwerpen die zich lenen voor internationaliseringsactiviteiten. Let op: het gaat hierbij niet om de onderwerpen zelf, maar juist om de uitwerking met 'de bril van wereldburgerschap'!

NB De vensters verwijzen naar de publicatie Vensters op de wereld van NCDO (<https://www.yumpu.com/nl/document/read/19724639/vensters-op-de-wereldpdf-ncdo>)

*(b)- verwijst naar Burgerschap

Diversiteit

Leren omgaan met verschillen. Hoe leven andere mensen hier en in andere landen? Wat is hun taal, wat is hun geloof, hoe is hun cultuur?	Vensters: - Historisch culturele diversiteit - Biodiversiteit	
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> eet- en drinkgewoonten in de eigen omgeving wereldkeukens kleding familie feestdagen van verschillende culturen 	<ul style="list-style-type: none"> eet- en drinkgewoonten in Nederland/Europa wereldkeukens kleding familie feestdagen van verschillende culturen verschillende religies in de wereld (met waarden en normen) 	<ul style="list-style-type: none"> eet- en drinkgewoonten in de wereld wereldkeukens kleding familie verschillende religies in de wereld (met waarden en normen) racisme gender/geaardheid
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
<ul style="list-style-type: none"> - Verkennen en vergelijken hoe mensen wonen en leven in straat of buurt - Kennismaken met gebruiken, leefgewoonten en feestdagen vanuit verschillende culturele achtergronden in de eigen omgeving (b) - Kennismaken met gebruiken en feestdagen bij verschillende levensbeschouwingen (b) 	<ul style="list-style-type: none"> - verkennen waar, wie en hoe mensen wonen in Nederland en wereldwijd (bevolkingsspreiding) - ontdekken van verschillen in gebruiken en leefgewoonten vanuit verschillende culturele achtergronden in de eigen omgeving (b) - onderzoeken van kenmerkende eigenschappen van verschillende geestelijke stromingen in Nederland 	<ul style="list-style-type: none"> - onderzoeken van gebruiken, leefgewoonten en feestdagen van mensen met verschillende culturele achtergronden in de wereld (b) - onderscheiden van belangrijke geestelijke stromingen in de wereld en de invloed van hun kenmerkende eigenschappen op een samenleving (b) - onderzoeken van de cultuur in een land uit Azië, Midden-Oosten, Afrika en Zuid-Amerika (herkenbare aspecten) en vergelijken met culturele elementen uit Nederland - bespreken wat de invloed is van sekse, cultuur, leeftijd op leefgewoonten en samenleven (b)

Identiteit

Hoe word je wie je bent? Hoe geef je daar uitdrukking aan? Hoe ga je om met verschillen?	Vensters: - Religieuze identiteit - Nationale identiteit - Harmonieus samenleven	
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> wie ben ik? sociaal-culturele achtergronden religies vieringen 	<ul style="list-style-type: none"> sociaal-culturele achtergronden zelfkennis, wie ben ik? kennis van religies 	<ul style="list-style-type: none"> sociaal-culturele achtergronden zelfkennis, wie ben ik? kennis van religies de Nederlandse identiteit?
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
<ul style="list-style-type: none"> - ervaren van overeenkomsten en verschillen in opvattingen en gewoonten van mensen - ervaren van overeenkomsten en verschillen in gedrag van mensen - bespreken van verschillende vormen van samenleven, dat dit kan veranderen in de tijd en wat dit voor mensen betekent (b) - gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen (b) - samen spelen, samenwerken en omgaan met elkaar (met diversiteit in bijv. sociaal-culturele achtergronden) (b) - ontdekken dat iedereen deel uitmaakt van verschillende groepen waarin verschillende rollen worden vervuld (b) - Kennismaken met gebruiken, leefgewoonten en feestdagen vanuit verschillende culturele achtergronden in de eigen omgeving (b) - Kennismaken met gebruiken en feestdagen bij verschillende levensbeschouwingen (b) 	<ul style="list-style-type: none"> - ervaren dat situaties gevoelens oproepen die niet door iedereen hetzelfde beleefd worden (b) - uiten en bespreken van een eigen mening en realiseren dat niet iedereen dezelfde mening heeft (b) - ontdekken dat iedereen deel uitmaakt van verschillende groepen waarin verschillende rollen worden vervuld (b) - bespreken van ervaringen met verschillende samenlevingsvormen zoals woon-, leef- en werkgemeenschappen en wat dit voor mensen betekent (wederzijdse afhankelijkheid en beïnvloeding) (b) - onderzoeken van de wijze van (samen)leven van mensen in Nederland (multiculturele samenleving) (b) - onderzoeken van kenmerkende eigenschappen van verschillende geestelijke stromingen in Nederland - bespreken wat de invloed is van sekse, cultuur, leeftijd op leefgewoonten en samenleven (b) 	<ul style="list-style-type: none"> - inspelen op de gedachtegang van anderen vanuit de eigen positie (b) - ontdekken dat veel persoonlijke eigenschappen en vaardigheden niet vastliggen, maar ontwikkeld kunnen worden (identiteit) - samenhang zien tussen integratie en behoud van je eigen identiteit (b) - verkennen van kenmerken en overeenkomsten van en verschillen tussen samenlevingsvormen zoals woon-, leef- en werkgemeenschappen (b) - onderscheiden van belangrijke geestelijke stromingen in de wereld en de invloed van hun kenmerkende eigenschappen op een samenleving (b) - bespreken van ontwikkelingen als ontkerkelijking en uitbreiding van geloofsgemeenschappen en de (mogelijke) invloed op de samenleving - onderzoeken van de cultuur in een land uit Azië, Midden-Oosten, Afrika en Zuid-Amerika (herkenbare aspecten) en vergelijken met culturele elementen uit Nederland - bespreken wat de invloed is van sekse, cultuur, leeftijd op leefgewoonten en samenleven (b)

Kinderrechten

Wat zijn de rechten van het kind? Worden die overal beschermd? Kan ieder kind vrij spelen, naar school gaan, voldoende eten en wordt het beschermen tegen geweld?	Vensters: - Inzet voor de naleving van mensenrechten - Schending mensenrechten - Sociaal economische rechten	
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> omgaan met elkaar (waarden en normen, regels en afspraken) rechten van het kind (kinderarbeid) 	<ul style="list-style-type: none"> omgaan met elkaar (waarden en normen, regels en afspraken) rechten van het kind (kinderarbeid) 	<ul style="list-style-type: none"> omgaan met elkaar (waarden en normen, regels en afspraken) verdrag van het kind verschillend tussen landen t.a.v. kinderbescherming / kinderarbeid, Rechten van het kind
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
<ul style="list-style-type: none"> - gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen (b) - bespreken van het recht op 'vrijheid van meningsuiting' (b) 	-	-

Duurzame ontwikkeling

Hoe ga je om met gezondheid, ruimte en grondstoffen? Hoe houd je rekening met andere mensen en andere generaties?		Vensters: - Bevolkingsgroei en verstedelijking - Beschikbaarheid natuurlijke hulpbronnen - Klimaatverandering
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> milieu (energie, afval, water) voedsel en natuur energie (zonne-, windenergie) 	<ul style="list-style-type: none"> regenwoud (papier, hout, dieren) ecologische voetafdruk duurzame voedingsproducten (bijv. rijst, koffie, chocolade) afval ('plastic soep') duurzame kleding milieuvervuiling het veranderende klimaat energievoorziening (fossiele brandstoffen en duurzame energiebronnen) 	<ul style="list-style-type: none"> afval ('plastic soep') duurzame voedingsproducten (bijv. rijst, koffie, chocolade) ontbossing wereldwijd afname van biodiversiteit (uitstervende planten- en diersoorten) milieuvervuiling (verdwijnen van koraal)
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
<ul style="list-style-type: none"> - verkennen van gewoontes op het gebied van voeding en hygiëne - realiseren dat de basis voor voedingsmiddelen niet uit de fabriek komt - kennismaken met verschillende gewassen uit de akkerbouw en tuinbouw - kennismaken met voedselproductie in landbouw en veeteelt in de directe omgeving - verkennen dat (bekende) producten ergens worden gemaakt voordat deze in de winkel liggen 	-	-

Globalisering

Je bent verbonden met alle mensen op de wereld: ook als je dat niet direct merkt. Waar komen je kleding en voedsel vandaan? Internet, muziek, films	Vensters: - Wereldwijde economische relaties - Mondiale migratiestromen - Culturele uitwisseling op wereldschaal	
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> samenwerken met mensen uit verschillende culturen in je nabije omgeving waar komt ons eten, onze kleding, enz. vandaan? reizen taal: universeel iedereen en alles is dichtbij: de wereld is klein 	<ul style="list-style-type: none"> samenwerken met mensen uit verschillende culturen in je nabije omgeving waar komt ons eten, onze kleding, enz. vandaan? reizen (paspoort) taal: universeel iedereen en alles is dichtbij: de wereld is klein 	<ul style="list-style-type: none"> internationale samenwerking (bijv. Verenigde naties, EU) de veranderende rol van landsgrenzen economische verbondenheid en wederzijdse afhankelijkheid tussen landen (productie/import/ export) internationale organisaties (UNESCO; Unicef, enz.) taal: universeel iedereen en alles is dichtbij: de wereld is klein
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
<ul style="list-style-type: none"> - ontdekken dat mensen verschillende talen spreken - verkennen van gewoontes op het gebied van voeding en hygiëne - realiseren dat de basis voor voedingsmiddelen niet uit de fabriek komt - kennismaken met verschillende gewassen uit de akkerbouw en tuinbouw - kennismaken met voedselproductie in landbouw en veeteelt in de directe omgeving - verkennen dat (bekende) producten ergens worden gemaakt voordat deze in de winkel liggen - ervaren van overeenkomsten en verschillen in opvattingen en gewoonten van mensen - ervaren van overeenkomsten en verschillen in gedrag van mensen - bespreken van verschillende vormen van samenleven, dat dit kan veranderen in de tijd en wat dit voor mensen betekent (b) 	<ul style="list-style-type: none"> - ontdekken dat iedereen deel uitmaakt van verschillende groepen waarin verschillende rollen worden vervuld (b) - onderzoeken van de wijze van (samen)leven van mensen in Nederland (multiculturele samenleving) (b) - onderzoeken op welke wijze mensen recreëren (ook uitgaan en winkelen) - samenwerken in een groep: taken verdelen en uitvoeren, afspraken maken en nakomen, hulp vragen en accepteren (b) - gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen (b) 	<ul style="list-style-type: none"> - verkennen van de samenwerking tussen landen op politiek en economisch gebied en onderzoeken hoe dit zichtbaar is in de samenleving (globalisering, wereldeconomie) (b) - onderzoeken van immigratie en emigratie in verschillende landen en gevolgen hiervan (bevolkingsontwikkeling) - verkennen van (taken van) internationale instellingen zoals de Verenigde Naties (b) - onderzoeken van de functie van grenzen (bijv. natuurlijke grenzen, staatkundige grenzen, politieke grenzen, taalgrenzen, culturele grenzen) - onderzoeken van economische vestigingsplaats van industrie (nationaal en internationaal) - de mobiliteit van mensen onderzoeken (bijv. overbruggen van afstanden, welke en hoe?)

<ul style="list-style-type: none"> - gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen (b) - samen spelen, samenwerken en omgaan met elkaar (met diversiteit in bijv. sociaal-culturele achtergronden) (b) - ontdekken dat iedereen deel uitmaakt van verschillende groepen waarin verschillende rollen worden vervuld (b)		
---	--	--

Verdeling

Hoe gewoon is het dat je hier schoon water hebt, gezond kunt eten en naar school kunt gaan? Geldt dat voor alle kinderen op de wereld?	Vensters: - Armoedebestrijding - Ongelijke toegang tot voedsel, onderdak en gezondheidszorg - Voedselschaarste en stijgende prijzen	
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> • discriminatie (het is wat het is!) 	<ul style="list-style-type: none"> • discriminatie (bewustwording van overeenkomsten en verschillen, meer & minder, noodzaak of niet) • arm en rijk (overvloed en schaarste tussen landen en binnen landen) 	<ul style="list-style-type: none"> • discriminatie (actief zoeken naar oplossingen, alternatieven vinden, debatteren en belichten) • arm en rijk (overvloed en schaarste) • ruimte/ oppervlakte per persoon • hiërarchie/ sociale verdeling/ macht
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
<ul style="list-style-type: none"> - ervaren van overeenkomsten en verschillen in opvattingen en gewoonten van mensen - ervaren van overeenkomsten en verschillen in gedrag van mensen - bespreken van verschillende vormen van samenleven, dat dit kan veranderen in de tijd en wat dit voor mensen betekent (b) - gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen (b) - samen spelen, samenwerken en omgaan met elkaar (met diversiteit in bijv. sociaal-culturele achtergronden) (b) - ontdekken dat iedereen deel uitmaakt van verschillende groepen waarin verschillende rollen worden vervuld (b) 	<ul style="list-style-type: none"> - onderzoeken van de wijze van (samen)leven van mensen in Nederland (multiculturele samenleving) (b) - onderkennen van vooroordelen en uitingen van discriminatie bij zichzelf en anderen (b) - bewust worden dat mensen om verschillende redenen vluchten uit hun eigen land (oorlog, identiteit, natuurrampen) - kennisnemen van de begrippen vooroordeel, discriminatie, tolerantie, emancipatie en de vrijheid van meningsuiting en hun onderlinge relatie en onderzoeken wat de effecten zijn (b) 	<ul style="list-style-type: none"> - onderkennen van vooroordelen en discriminatie bij zichzelf en anderen en bespreken hoe hiermee om te gaan (b) - verkennen waarom mensen vluchten uit hun eigen land (grenzen en identiteit, oorlog en vrede) - beseffen van het belang van vrije meningsuiting (b) - bespreken van verschillende uitingsvormen van discriminatie en waardoor discriminatie kan ontstaan (b) - vergelijken van de levenswijze, welvaart en welzijn in Nederland met een tweede en een derdewereldland (arm en rijk) - onderzoeken van immigratie en emigratie in verschillende landen en gevolgen hiervan (bevolkingsontwikkeling) - zicht krijgen op het ontstaan van de huidige machtsblokken in de wereld (oorlog en vrede) (b)

Vrede en conflict

Je bent samen met anderen verantwoordelijk voor vrede, veiligheid en het oplossen van conflicten zonder geweld, te beginnen thuis, in de groep en op straat.		Vensters: - Inzet van vredestroepen - Internationaal terrorisme - Vluchtelingenstromen door conflicten
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> • manieren om samen problemen op te lossen (bijv. conflict oplossen zonder geweld → Kiva activiteit) • vriendschap/ vrienden maken • man/vrouw/ gelijkheid • gelijkwaardigheid • vooroordelen en stereotyperingen 	<ul style="list-style-type: none"> • vrede in Nederland (4 & 5 mei) • grote rijken in de geschiedenis (bijv. Romeinen) en vergelijken met huidige 'grootmachten' • interrelationele vaardigheden (omgaan met conflicten, emoties, respect) • grenzen en grenzen overschrijden (letterlijk en figuurlijk) • vriendschap • vluchtelingen (vluchten naar veiligheid) • man/vrouw/ gelijkheid • oorlogen en conflicten wereldwijd (politiek en handel) • gelijkwaardigheid • vooroordelen en stereotyperingen • respectvol omgaan met elkaar 	<ul style="list-style-type: none"> • WO I & II + koppeling met huidige conflicten in de wereld • grote rijken in de geschiedenis (bijv. Romeinen) en vergelijken met huidige 'grootmachten' • interrelationele vaardigheden (omgaan met conflicten, emoties, respect) • grenzen en grenzen overschrijden (letterlijk en figuurlijk) • migratie en gevolgen (vluchtelingen) • man/vrouw/ gelijkheid • gelijkwaardigheid • vooroordelen en stereotyperingen • vrede maken (vredesverdragen) • respectvol omgaan met elkaar
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
-	-	-

Mondiale betrokkenheid

Welke organisaties houden zich bezig met al deze onderwerpen? Wie zorgen ervoor dat de landen goede afspraken maken en beter samenwerken?		Vensters: - De internationale politieke gemeenschap - Consumptie en levensstijl - De rol van moderne media
Fase 1	Fase 2	Fase 3
<ul style="list-style-type: none"> kennis van eigen omgeving (buurt/dorp/stad) contact maken met het buitenland over eten, familie, muziek en verhalen (door de kinderen zelf) verschillen en overeenkomsten bij 'vieren' (o.a. feestdagen) milieu (energie, afval, water) de plek waar je als kind opgroeit op de wereld (ouders, gezin, stad) 	<ul style="list-style-type: none"> kennis van het leven in Nederland contact maken met het buitenland verschillen 'vieren', vooral vanuit het hoe (denk aan Fran Martin - thinking differently about differences) mensen uit het buitenland de school inhalen (bijv. betrokkenen van rampen/incidenten en uit gebieden in nood/oorlog; nadenken over oplossingen) handel zoals Fairtrade (bijv. de Cosmicus school in Den Haag) veranderingen in de natuur over de hele wereld en het gevolg voor de mensen (bijv. smelten van de ijsskap) consumentengedrag milieu (energie, afval, water) 	<ul style="list-style-type: none"> kennis van landen in de wereld (vakantie/cultuur/wereldproblemen) contact met buitenland maken mensen uit het buitenland de school inhalen (bijv. betrokkenen van rampen/incidenten en uit gebieden in nood/oorlog; nadenken over oplossingen) Unesco Development Goals wereldleiders en de rol van burgers migratie tussen landen internationale handel en eerlijke handel nieuws over de wereld de toekomst van de wereld? milieu (energie, afval, water) de rol van internet en sociale media
Aanbodsdoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW)		
<ul style="list-style-type: none"> - Verkennen en vergelijken hoe mensen wonen en leven in straat of buurt - Kennismaken met gebruiken, leefgewoonten en feestdagen vanuit verschillende culturele achtergronden in de eigen omgeving (b) - Kennismaken met gebruiken en feestdagen bij verschillende levensbeschouwingen (b) 	-	-

Deel 2:

Handreiking

Aanbodsdoelen OJW integreren bij thema's wereldburgerschap en in internationaliseringsactiviteiten

---

Thema's gericht op wereldburgerschap kunnen bij wereldoriëntatie bij alle manieren van werken worden geïntegreerd. Of je nu aan de hand van thema's werkt, nauwgezet een methode volgt of een combinatie van methodisch en thematisch onderwijs geeft, bij elke vorm is een beredeneerde keuze te maken van passend (extern) onderwijsaanbod.

Deze handreiking geeft praktische tips, beschrijvingsmogelijkheden, stappenplannen en achtergrondinformatie om aan de slag te gaan met integreren van wereldburgerschap in het schoolcurriculum.

Inhoudslijnen met aanbodsdoelen

In 2016 is SLO begonnen met het ontwikkelen van inhoudslijnen voor ieder leergebied van het primair onderwijs.

Een inhoudslijn geeft de inhoud (voor zowel kennis, vaardigheden als houding) geformuleerd in de vorm van aanbodsdoelen. De inhoudslijnen zijn opgebouwd in drie fasen (fase 1/jonge kind, fase 2 en fase 3). Inhoudslijnen met aanbodsdoelen maken inzichtelijk welke kennis en vaardigheden een leerkracht aanbiedt aan leerlingen. Schoolteams (en andere partijen) kunnen dit kader gebruiken bij het ontwikkelen van eigen onderwijsleerlijnen en hiermee bouwen aan een schooleigen curriculum.

Daarnaast zijn de onderwijsleerlijnen de basis voor een beredeneerd aanbod waarin ruimte is voor o.a. activiteiten, te gebruiken lesmateriaal en beoogd leerlinggedrag (bijv. in kind-, leer- of beheersingsdoelen). Het geeft scholen de ruimte om de methode meer los te laten en zelf de regie te nemen.

De aanbodsdoelen zijn praktisch voor het gebruik als een soort van labelset om (extern) onderwijsaanbod te metadateren. Aan de hand van deze metadata kunnen leerkrachten zelf bepalen waar ze het aanbod rondom wereldburgerschap op een zinvolle manier in het schooleigen curriculum opnemen.

Van idee naar thema, een stappenplan

Aan de slag met thematisch werken? Hier zijn kort de stappen beschreven van eerste idee voor een thema naar de uiteindelijke uitwerking op het niveau van weekplanning en activiteiten.

Voor wie?

Het stappenplan *van idee naar thema* is bedoeld als hulpmiddel voor scholen en leerkrachten die weloverwogen een beredeneerd aanbod willen samenstellen dat past bij hun leerlingen, hun team, hun school en bij eisen vanuit de maatschappij.

Systematiseren

Een goed stappenplan is snel en eenvoudig te doorlopen. Idealiter is het ook zo opgezet dat de verschillende stappen in elkaar lijken over te lopen en als vanzelfsprekend voorkomen. Dit stappenplan betekent voor leerkrachten en schoolleiders geen geheel nieuw proces, maar het kan hopelijk wel eerdere of lopende discussies systematiseren.

Acht stappen

Het stappenplan telt acht stappen om van idee(-en) naar een uitgewerkt thema te komen.

Idee → Thema: een stappenplan

Een keer goed doorlopen:

Stap 1: Kies voor wel of niet werken met thema's

Stap 2: Bepaal het werken met een thema per vak of met meer vakken

Stap 3: Bepaal hoe het werken met thema's praktisch wordt ingepast

Stap 4: Verzamel onderwerpen voor een thema

Bij elk thema opnieuw doorlopen:

Stap 5: Maak de keuze voor een thema

Stap 6: Bepaal doelen en activiteiten bij het thema

Stap 7: Werk de activiteiten uit en maak een weekplanning met lessen

Stap 8: Reflecteer en evalueer het werken aan een thema

Geprobeerd is in dit stappenplan de verschillende onderdelen en activiteiten tijdens de uitwerking van een thema logisch in te delen. Samenhangende activiteiten zijn daarom geclusterd.

Hoewel de stappen apart beschreven zijn, zullen in de praktijk elementen van de verschillende stappen door elkaar lopen. Soms zal bij het overdenken van een stap immers teruggerepen worden naar een eerder gemaakte keuze of wordt een volgende stap vast voorbereid.

Eenmalige en terugkerende stappen

De eerste vier stappen worden in principe eenmalig doorlopen, op het moment dat de school besluit om thematisch te gaan werken. Hiermee wordt een kader geschapen of bevestigd, waarbinnen de thematische werkwijze op de school en in de groep wordt uitgevoerd. De volgende keren kan dan steeds bij stap 5 worden begonnen.

Natuurlijk is het zinvol om na bepaalde tijd nog eens te reflecteren op de gemaakte keuzes en deze te bevestigen of zo nodig eerder gemaakte keuzes bij deze vragen te herzien.

Stap 1: Wel of niet thematisch werken?

Kernvraag: Kiezen we wel of niet voor thematisch werken en waarom doen we dat?

Toelichting

Deze stap voelt misschien overbodig, maar is de allerbelangrijkste. Het betekent even een pas op de plaats maken. Jezelf afvragen waarom gekozen wordt voor thematisch werken. Welk probleem moet ermee opgelost worden?

Er zijn veel verschillende onderwerpen die een plek zoeken in het rooster van scholen. Maar dat rooster is al erg vol. Een voordeel van thematisch werken kan dan zijn dat er meer ruimte ontstaat om verschillende vakken bij elkaar te brengen. Bijvoorbeeld door een onderwerp vanuit verschillende richtingen te bekijken. Of door vaardigheden uit het ene vak in te zetten bij een onderwerp uit een ander vak. Wegen de voordelen van thematisch werken op tegen de voordelen van vakgericht werken?

Voordelen van thematisch werken zijn:

- Meer ruimte om het onderwijs aan te passen aan niveau, tempo en belangstelling van leerlingen.
- Meer mogelijkheden om samenhang tussen diverse vakken aan te brengen, ook met andere leermomenten die leerlingen meemaken.
- Meer ruimte om zelf alle aspecten van het onderwijs vorm te geven, en door te ontwikkelen.

Voordelen van vakgericht werken zijn:

- Meer gebruik kunnen maken van inhoudelijke structuren, verbanden, oefeningen, didactiek en toetsen uit een schoolmethode.
- Minder aandacht nodig voor verantwoording van het onderwijs naar overheid, besturen en ouders.
- Minder energie en tijd nodig voor het voorbereiden van het onderwijs, zowel op kortere als langere termijn.

Richtvragen en tips

Informeel en maak een afweging voor jezelf, voor jullie als team en voor de school, maar bovenal voor de kinderen: want daar doe je het voor.

- Hoe werkt de school nu?
- Wanneer en waardoor kwam het idee om thematisch te werken naar voren?
- Van wie kwam het idee om thematisch te werken?
- Hoe wegen de voordelen van thematisch en vakgericht werken nu tegen elkaar af, voor de school, voor het team, voor individuele leraren en voor de kinderen?
- Hoe verhoudt thematisch (of vakgericht) werken zich ten opzichte van de visie van de school en die van de leraren?
- Hoe verhoudt thematisch (of vakgericht) werken zich ten opzichte van de leerdoelen die de school en de leraren willen nastreven?
- Hoe verhoudt thematisch (of vakgericht) werken zich volgens de school en volgens de leerkrachten ten opzichte van de rol van de leerkracht?

NB Lukt het niet om antwoorden te formuleren op deze vragen? Kijk alvast naar de verschillende vormen van thematisch werken in stap 2 en 3. Ga dan terug naar stap 1.

Stap 2: Per vak of met meer vakken?

Kernvraag: In welke mate gaan we thematisch werken?

Toelichting

De tweede keuze gaat over de mate van thematisch werken. Vergelijk het met een schaal waarin aan de ene kant volledig vakgericht werken staat, en aan de andere kant volledig thematisch werken. Daartussen zijn verschillende mogelijkheden, het één beter passend bij de ene school, het ander beter passend bij een andere school. Denk bijvoorbeeld aan:

- Volledig vakgericht werken: alles apart per vak.
- Deels vakgericht werken: het meeste apart per vak, een enkele keer een los thema.
- Enkele delen cursorisch, verder thematisch werken.
- Thematisch werken in één vak, werken met methodes in andere vakken.
- Thematisch werken in meerdere vakken, maar met verschillende thema's.
- Thematisch werken in meerdere vakken met dezelfde thema's.
- Thematisch werken in een leergebied (zoals OJW).
- Thematisch werken met inhouden uit meerdere leergebieden.

Richtvragen en tips

- Beantwoord de volgende vragen om een overwogen keuze te maken:
- Werkt de school nu meer vakgericht of meer thematisch?
- In welke mate zouden de school en de leerkrachten thematisch willen werken?
- Waarom?
- Zou deze mate van thematisch werken passen bij de gewenste leerinhoud?
- Zou deze mate van thematisch (of vakgericht) werken betekenen dat de huidige leeractiviteiten gehandhaafd blijven, of zouden er juist nieuwe leeractiviteiten moeten komen?
- Zou deze mate van thematisch (of vakgericht) werken betekenen dat de huidige werkvormen en groepen gehandhaafd blijven, of zouden er juist nieuwe werkvormen en groepen moeten komen?

Stap 3: Hoe praktisch in te passen?

Kernvraag: Hoe gaan we thematisch werken praktisch inpassen in ons onderwijs?

Toelichting

Deze derde stap is de laatste over de strategische keuze op schoolniveau in welke mate thematisch werken gewenst en mogelijk is. Hier gaat het om de mogelijkheden voor organisatorische inpassing. De verschillende vormen van thematisch werken kunnen aanpassingen vergen in de werkwijze binnen de school en binnen de groepen.

Dit is het moment om met de jaarplanning in de hand eens te kijken wat de praktische inpassing van de thema's en het thematisch werken betekent. Als op school volledig thematisch wordt gewerkt met inhoud uit verschillende vakgebieden, dan is afstemming tussen de leerjaren noodzakelijk. In opeenvolgende leerjaren zullen dan immers verschillende thema's aan bod moeten komen om uiteindelijk een goede dekking van de inhoud voor de verschillende vakgebieden te krijgen waarbij wordt aangesloten op de kerndoelen.

Richtvragen

Vragen binnen deze stap zijn:

- Hoeveel tijd zou de gekozen vorm van thematisch werken mogen kosten binnen de jaarplanning?
- In hoeverre kunnen en willen leerkrachten van verschillende groepen dezelfde thema's behandelen?
- Hoeveel thema's worden haalbaar geacht binnen een enkel schooljaar?
- Hoeveel tijd wordt gereserveerd voor de ontwikkeling en later het onderhoud aan thema's?
- Zou de gekozen vorm van thematisch (of vakgericht) werken betekenen dat de huidige leerbronnen en materialen gehandhaafd blijven, of zouden er juist nieuwe bronnen en materialen moeten komen?
- Zou de gekozen vorm van thematisch (of vakgericht) werken betekenen dat de huidige leeromgeving gehandhaafd blijft, of zouden er aanpassingen moeten komen in die leeromgeving?
- Zou de gekozen vorm van thematisch (of vakgericht) werken betekenen dat op de huidige manier getoetst blijft worden, of vraagt dit om andere manieren van evalueren?

Tips

- Bij het formuleren van een antwoord op de vragen in deze stap zijn de keuzes die in stap 2 zijn gemaakt van invloed en ook of ervoor gekozen wordt om alle thema's zelf uit te werken, of gedeeltelijk met bestaande materialen te werken.
- Een eenmaal gemaakte keuze beïnvloedt de latere uitwerkingmogelijkheden. Zo kan de gekozen mate van thematisch werken en de inschatting van benodigde tijd per thema er toe leiden dat er meer ruimte is voor verdieping maar minder voor concentrisch werken.

Voorbeeld

- Een school komt tot het voorstel om voor OJW thematisch te werken per vakgebied. In deze indeling is er per vak (of domein) jaarlijks één thema. Van groep 3 tot en met 8 zijn dat dus in totaal zes thema's.
- Elk vakgebied komt binnen één thema direct aan bod, maar er zijn wel activiteiten bij de andere thema's die aanknopingspunten vormen of ingaan op aspecten uit andere domeinen.
- Veel thema's liggen al op een grensvlak tussen vakgebieden. 'Het weer' heeft bijvoorbeeld betrekking op Ruimte, maar ook op Natuur en techniek. Thema's uit het domein Ruimte hebben vaak ook een historische component (uit het domein Tijd).
- De voorgestelde themaomvang van zes weken geeft ook ruimte in het schooljaar voor cursorische onderdelen zoals Verkeer of EHBO.

Stap 4: Welke onderwerpen?

Kernvraag: Welke onderwerpen zijn van belang?

Toelichting

Dit is de laatste stap van het eerste deel dat in principe één keer moet worden doorlopen. In deze stap wordt een overzicht gemaakt van de onderwerpen die mogelijk aan bod kunnen komen in de loop van de schooljaren.

De keuzes die gemaakt zijn in de voorgaande stappen bepalen op welke wijze de onderwerpen bij elkaar worden gezet. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van bronnen zoals:

- De inhoudslijnen met aanbodsdoelen voor OJW.
- Uitwerking van de kerndoelen in TULE
- Inhouden van bestaande en/of op school aanwezige methoden en/of bronnenboeken voor de verschillende vakgebieden.
- Inhouden van relevante websites

Afhankelijk van de vrijheidsgraad die het team wenst en de mate waarin thematisch gewerkt gaat worden, kan het overzicht van onderwerpen uit een bestaand document komen of min of meer zelf worden samengesteld.

Bij de vraag: 'Hoe komen we tot een goede, evenwichtige verdeling van thema's?' spelen de kerndoelen een belangrijke rol. De kerndoelen dienen als inhoudelijk kompas, een instrument om de koers te bepalen, waarmee aan de maatschappelijke opdracht van het primair onderwijs voldaan kan worden. De kerndoelen hebben onder andere een ijkingsfunctie (borging van de kwaliteit van het onderwijs) en een afstemmingsfunctie (doorgaande lijnen, bijv. PO - VO).

De inhoudslijnen met aanbodsdoelen bieden een kader om te thematiseren en het aanbod in kaart te brengen. De aanbodsdoelen sluiten geheel aan op de kerndoelen. Zie ook het document waarin de aanbodsdoelen zijn gekoppeld aan de thema's rondom wereldburgerschap. Hier is bij elk thema per fase van het primair onderwijs voorbeelden van onderwerpen die zich lenen voor internationaliseringsactiviteiten. Let op: het gaat hierbij niet om de onderwerpen zelf, maar juist om de uitwerking met 'de bril van wereldburgerschap'!

Richtvragen

Naast het bekijken van bovengenoemde bronnen spelen nog de volgende vragen een rol:

- Zijn er al onderwerpen vastgelegd, voortvloeiend uit eerdere afspraken?
- Zijn er onderwerpen die voor de hand liggen om aandacht aan te besteden in het schooljaar?
- Zijn er onderwerpen die actueel zijn in de maatschappij en waarvan het gewenst is om er aandacht aan te besteden?
- Zijn er onderwerpen die goed liggen bij de kinderen.
- Zijn er onderwerpen die naar voren springen vanuit de aanbodsdoelen (evt. voor een bepaalde fase)?
- Zijn er onderwerpen die naar voren springen vanuit de lesmethoden (ook als deze niet meer gebruikt gaan worden)?

Tips

- Het kiezen van onderwerpen voor de gehele school is een zaak voor het hele team. Overleg samen niet enkel over de organisatie van thematisch werken, maar ook over de inhouden, bijvoorbeeld tijdens een studiedag.
- Het verzamelen van onderwerpen is een creatief proces, en leidt in eerste instantie tot veel losse ideeën. Breng een ordening aan door te groeperen in onderwerpen en deelonderwerpen.
- Werk een onderwerp, afhankelijk van de inhoudelijke omvang, uit in één of meer thema's. Zie ook de volgende stap.
- Een lijst met onderwerpen - ook al is deze misschien in eerste instantie nog wat lang - helpt om samenhang te gaan zien bij het bedenken en ordenen van geschikte thema's. In een latere stap komt zo'n overzicht weer van pas bij het uitwerken van de thema's.

Stap 5: Keuze voor een thema (1)

Kernvraag: Vanuit welk onderwerp of onderwerpen kiezen we het thema?

Toelichting

Afhankelijk van de werkwijze binnen de school, kan er iedere keer een thema worden gekozen uit de onderwerpen van stap 4 of wordt aan het begin van een schooljaar een serie thema's geformuleerd, die in de loop van het jaar worden uitgewerkt en uitgevoerd. Hoe dan ook wordt gaandeweg een reservoir van uitgewerkte thema's opgebouwd die in latere jaren geheel of gedeeltelijk goed kunnen worden hergebruikt.

Voor het kiezen van een thema op een bepaald moment en in een bepaalde groep kunnen verschillende uitgangspunten worden genomen:

- Een gebeurtenis of feest dat in de periode valt en waar een onderwerp bij past.
- Een actuele situatie of ontwikkeling die in de directe omgeving van school of kinderen speelt.
- Een onderwerp waarbij excursies in de buurt zijn in te passen.
- Een bestaand lespakket voor een thema dat met meer of minder aanpassing geschikt is voor gebruik.
- Een onderwerp waarover veel kennis in school aanwezig is (bij leerkrachten, leerlingen of ouders)
- Een onderwerp waarover van buiten de school mensen erbij zijn te betrekken om de leeromgeving rijker te maken.

Vul dit zelf aan met andere mogelijke uitgangspunten voor de themakeuze.

Tips

- Laat een idee voor een thema eerst in je hoofd 'rijpen'. Praat erover met collega's en zorg dat het gaat leven voor jezelf.
- Blijft het een goed idee of komen er andere, betere ideeën op?
- Bepaal globaal welke inhoud bij het onderwerp je in het thema aan bod wilt laten komen. Maak hiervan een mindmap. Dit kan goed met behulp van het digibord en een mindmapprogramma op computer of tablet.
- Een thema moet ook gaan leven in de school, dus toets het idee aan anderen en stimuleer het.
  - Wat vinden collega's ervan?
  - En is er belangstelling voor bij de kinderen?
- Formuleer een motiverende en pakkende titel voor het thema dat aansluit bij en prikkelend is voor de kinderen. Door een goede titel te kiezen spits je het thema al ergens op toe, waardoor overladenheid en te grote uitweidingen kunnen worden voorkomen.
  - NB Soms is het beter om bij hetzelfde onderwerp twee thema's te formuleren.
- Als je kiest voor een bestaand thema, bekijk de inhoud dan altijd goed voor je het overneemt.
  - Past het bij jullie school, schoolomgeving en kinderen?
- Een thema kan door één of enkele leerkrachten worden opgezet. Gebruik dan een teamvergadering om de themakeuze met collega's af te stemmen.
- Themakeuzes zijn onder meer afhankelijk van de onderwerpen bij een vakgebied/domein. Vooral de onderwerpen bij het domein 'Mens en samenleving' zijn bij verschillende vakgebieden terug te vinden. Ook al omdat dit in de meeste gevallen geen echt 'vak' is. Wel sluiten de onderwerpen bij dit domein vaak goed aan bij de belevingswereld van kinderen.

Stap 6: Doelen bij het thema (1)

Kernvraag: Aan welke doelen willen we werken en welke activiteiten zijn daarvoor geschikt?

Overzicht van het aanbod in doelen

Bij het uitwerken van de verschillende inhouds binnen een thema is meestal sprake van een wisselwerking tussen doelstellingen en passende activiteiten. Vandaar dat beide in deze stap zijn opgenomen. Deze stap zal bij de uitvoering in tijd ook 'gedeeltelijk' samenvallen met Stap 7.

Thematiseren

Thematiseren is een traject opbouwen van aan elkaar verbonden betekenisvolle activiteiten (zowel onderzoeks- als spelactiviteiten) geïnspireerd door een relevant thema. Gebruik hiervoor de gekozen aanbodsdoelen als leidraad.

Plaats nadat het thema is vastgesteld de aanbodsdoelen in een overzicht.

Let op: afhankelijk van de breedte van het thema kunnen deze voor het gehele thema gelden of voor deelonderwerpen.

Thematiseren kun je als leerkracht goed met collega's doen, maar ook goed samen met de kinderen.

Thematiseren samen met de kinderen

Als je hebt afgebakend wat in het thema (globaal) aan bod komt, en deze inhouds (globaal) hebt verkend en voorbereid, kan het thema samen met de leerlingen verder worden verkend. Op deze manier bepalen de vragen die de groep rond een onderwerp heeft en de eigen inbreng van de leerlingen mede de richting. Thematiseren is dan het kader, waarbinnen de samenwerking van de leerlingen met de leerkracht zich afspeelt.

Thematiseren verloopt dan via drie fasen:

- Fase 1: De leerkracht introduceert het thema, laat de leerlingen eigen voorkennis naar boven halen, zorgt voor oriëntatie op deelthema's, zorgt voor verheldering van deelvragen of onderzoeksvragen.
- Fase 2: De leerlingen maken (onderzoeks-)plannen en voeren die uit, samen met de daaraan verbonden (leer)activiteiten.
- Fase 3: De leerlingen presenteren hun resultaten aan elkaar. Er is reflectie op het resultaat en het leer- en werkproces en er wordt geëvalueerd. Het thema wordt afgerond.

De kunst van het thematiseren is - voor de leerkracht - om aan de éne kant beslagen ten ijs te komen, doelen voor ogen te hebben en een rode draad; en aan de andere kant een antenne te houden voor de inbreng van leerlingen. Immers, als kinderen het heft in handen nemen, actief worden en zich gaan verdiepen in eigen vragen en onderwerpen, dan ontstaat een rijke bodem voor leer- en ontwikkelingsprocessen. De 'rode draad' zoals hier bedoeld, zal vooraf door het team bepaald worden.

Het mag duidelijk zijn dat deze aanpak tijdens een schooljaar wel meer tijd en flexibiliteit vraagt van een leerkracht dan de thema's van te voren uit te werken.

Richtvragen

Formuleer bij een aspect van het onderwerp een duidelijke doelstelling. Beantwoord daarvoor vragen als:

- Wat wil je dat de kinderen er van leren, ervan opsteken?
- Wat moeten kinderen na afloop kennen en kunnen?
- Welke activiteit is daarvoor passend en geschikt?
- Welke activiteit is praktisch uitvoerbaar?
- Hoe is de activiteit praktisch uitvoerbaar?
- Kun je activiteiten in je klas afstemmen met collega's in een andere groep?
- Waarvan heb je materialen beschikbaar of weet je materialen te vinden?
- Wat leg je van te voren vast en in hoeverre laat je invulling open om dit samen met de kinderen uit te werken? Zie de pagina Thematiseren met kinderen.

Tips

- Operationaliseer eventueel de aanbodsdoelen in passende beheersingsdoelen. Deze zijn concreter en geven meer aanwijzingen voor de mogelijke uitwerking van een activiteit.
- Kijk wat interessant is voor de kinderen om te leren. Verzamel geschikte activiteiten die passend zijn voor je groep. Meestal kun je een activiteit zo aanpassen dat deze voor het geformuleerde doel geschikt is.
- Leg contact met buitenschoolse instellingen om te verkennen of hun aanbod mogelijk bij het thema past en om te kijken of er een gastles of excursie mogelijk is. Gebruik de aanbodsdoelen om een passende keuze te maken. Zie ook de pagina's Extern aanbod metadateren en Extern aanbod kiezen.
- Baken het aantal activiteiten bij het thema af. Probeer niet teveel te doen, maar gun de kinderen de tijd om aan een activiteit te werken.
- Het lege schema in bijlage 4 kan helpen om de doelstellingen en activiteiten te verzamelen en te beschrijven.
- Maak bij de thema-uitwerking gebruik van een vast stramien voor de beschrijving. Naast de verwijzing naar de relevante kerndoelen staan hier de aanbodsdoelen aangevuld met concepten en concrete begrippen zoals uit het document: [po-ojw,kennisonderwerpenbijnhoudslijnen.pdf](#).

Stap 7: Activiteituitwerking en weekplanning (1)

Kernvraag: Wat gaan we doen bij de activiteiten en hoe plannen we de lessen?

Toelichting

In deze stap wordt een thema aangekleed: de activiteiten krijgen nu echt vorm en een weekplanning laat zien wat de volgorde tussen de activiteiten wordt (en waarom precies). Vaak zullen de stappen 6 en 7 in elkaar overlopen. Toch worden ze hier uit elkaar gehaald, om onderscheid te maken tussen het nadenken over leerdoelen en verschillende activiteiten (stap 6) en het vormgeven van de praktische uitwerking (stap 7).

Activiteiten uitwerken

Als de activiteiten zijn benoemd en de doelstellingen bepaald, moeten de activiteiten nog worden uitgewerkt. De activiteiten moeten worden voorbereid, materialen moeten worden verzameld, bruikbare aanwezige leermaterialen moeten mogelijk worden aangepast of aangevuld. Het lege schema in bijlage kan helpen bij het uitwerken van de activiteiten.

Weekplanning maken

Door doelen te formuleren en activiteiten te omschrijven in één zin, krijg je logische eenheden die ook flexibel zijn. De activiteiten kunnen zo gegroepeerd worden dat er afhankelijk van de beschikbare tijd lessen mee kunnen worden samengesteld. In een hele middag kunnen meer activiteiten aan bod komen dan in een klokuur of 45 min. les.

Ook de duur van de activiteiten kan verschillend zijn. Een eerder voorbeeld geeft een indeling van het jaar in thema's van zes weken. Afhankelijk van het onderwerp en hoe uitgebreid de gewenste inhoud bij een thema is, kan dit natuurlijk langer of korter zijn. Het moet wel passen in de jaarplanning die is vastgesteld (zie Stap 4). Vaak hebben de activiteiten al een logische volgorde in zich, bijvoorbeeld door de opbouw en afhankelijkheid van elkaar. Bekijk goed wat passend is om tijdens één les in de beschikbare tijd te doen. Zorg dat de leerlingen in de juiste stemming zijn voor een activiteit. Plan daarom bepaalde activiteiten op een daarvoor geschikt moment.

Richtvragen en tips

- Deze stap vraagt al snel veel tijd. Door hier samen te werken met collega's kun je gebruikmaken van elkaars sterke punten of specifieke belangstelling.
- Stel, indien de formatie het toestaat, binnen de school een coördinator aan voor thematisch werken die ook vast aanspreekpunt is. Deze kan diverse praktische zaken (denk aan het organiseren en bewaren van de themamaterialen in papieren of digitale vorm) efficiënter regelen dan wanneer iedere leerkracht of zelfs iedere bouw voor zichzelf aan de slag gaat. Let er wel op dat de inhoudelijke lijn eigendom en verantwoordelijkheid blijft van de hele school, en niet alleen bij de coördinator komt te liggen.

Activiteiten uitwerken

- Zorg voor afwisseling in werkvormen bij de activiteiten. Denk aan het type werkvorm, maar ook aan de mate van samenwerking voor de kinderen.
- Kijk ook welke werkvormen in leermethoden worden gebruikt en geschikt zijn voor een bepaalde activiteit. Voor alles geldt juist hier het gebruiken van je eigen creativiteit.
- Bieden sommige werkvormen het voordeel om aan de slag te gaan met andere vakken?
- Valt er bijvoorbeeld een relatie te leggen met taal of rekenen?
- Zijn er dingen die al aangeleerd zijn en die in het thema nog eens geoefend kunnen worden?
- Bewaar alle verzamelde en gebruikte materialen in themamappen (bijvoorbeeld per bouw) zodat ze later opnieuw gebruikt kunnen worden. Dit kan gedeeltelijk in daadwerkelijke mappen zijn, maar zal ook voor een steeds groter deel digitaal zijn in mappen op de computer of netwerk.

Stap 8: Evalueren en reflecteren

Kernvraag: Wat kunnen we leren van het thematraject en meenemen voor het vervolg?

Toelichting

Na afloop van elk thema wordt het nabesproken. Dit gebeurt zowel met de kinderen als in teamverband.

Als het thema eerst wordt nabesproken met de groep, dan kan dat extra input leveren voor een nabespreking met het team. Het is extra handig voor het hergebruik van een thema om een verslag van deze nabespreking met de ervaringen en opmerkingen bij het thema toe te voegen aan de themamap. De volgende keer waarop het thema wordt gebruikt, kun je hierop terugvallen.

Evalueren en toetsing van het leerresultaat

Het leerproces van de leerlingen kan worden vastgelegd in een portfolio. Dit leent zich zeer goed voor thematisch werken. Naast een eigen portfolio inrichten, zijn er verschillende aanbieders van digitale portfolio's op de markt. Kijk op internet voor informatie over het werken met een portfolio.

Richtvragen en tips

Met de kinderen komen hierbij vragen aan de orde als:

- Wat heb je geleerd? (Wat weet je nu wat je nog niet wist? Wat kun je nu wat je nog niet kon? Hoe denk je nu over het onderwerp?)
- Wat vond je het leukst of meest opmerkelijk?
- Wat ging goed en wat ging niet goed? En waarom?

Binnen het team gaat het om het samen delen van kennis en ervaringen. Naast de vragen die ook met de kinderen aan bod komen, wil je ook weten:

- Wat werkte goed? Wat werkte niet? En waarom?
- Wat sprong eruit en is voor herhaling vatbaar en wat niet?
- Wat zou je anders doen de volgende keer?
- Waar moet je aan denken bij bepaalde onderdelen van het thema zoals het is uitgewerkt?
- Wat paste bij de kinderen en wat niet? En waarom?
- Hoe verliep de tijdsplanning?

Voorbeeld

Invulformulier thema

Een schema om de uitwerking van een thema vast te leggen kan de volgende items bevatten:

Algemeen deel

Thematische titel	De titel van het thema <i>Kies een pakkende titel die voor de kinderen prikkelend is en uitnodigt om ermee aan de slag te gaan.</i>
Onderwerp	Het onderwerp (of onderwerpen) waaruit het thema is gekozen of waarover het thema gaat. <i>Vaak liggen thema en onderwerp dicht bij elkaar, maar een thema kan ook gaan over een bepaald deel van een breder onderwerp. Verder kan in één thema ook inhoud zijn opgenomen over verschillende onderwerpen.</i>
Groep	De groep of groepscombinatie waarvoor het thema en deze uitwerking in weekplanning en activiteitbeschrijvingen zijn bedoeld.
Domein	Het deel of de inhoudslijn bij het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld waarop dit thema betrekking heeft. <i>In plaats van de domeintitels kunnen hier ook de vakken of vakgebieden worden aangeduid.</i>
Aanbodsdoel(en)	De verwijzing naar de Aanbodsdoelen bij het thema. <i>Hiermee geef je aan waarover je de kinderen wat wilt laten leren.</i>
Concrete begrippen	De concrete begrippen die aan de orde komen binnen het thema. <i>Geef de begrippen die de kinderen na afloop van het thema zouden moeten kennen.</i>
Vaardigheden	Belangrijke vaardigheden die bij het werken aan het thema nodig zijn en worden geoefend door de kinderen. <i>Noem hier alleen vaardigheden waaraan expliciet aandacht wordt besteed.</i>
Relatie met andere thema's	Verbanden met andere thema's die ook beschreven zijn. <i>Dit kunnen thema's uit hetzelfde domein/vak zijn, maar ook bij andere vakken of vakoverstijgende thema's waarin bepaalde inhouden ook aan bod komen of inhouden die aansluiten op dit thema.</i>
Reflectie op het thema	Korte beschrijving waarom voor dit thema is gekozen en wat je met het thema wilt bereiken

Weekplanningsdeel

Thematische titel	De titel van het thema
Weektitel	De titel van de les. <i>Het begrip les staat hier voor inhoudseenheid net zoals een les uit een methode. De activiteiten uit een les kunnen verdeeld over een of twee weken worden uitgevoerd, afhankelijk van de planning die gemaakt wordt.</i>
Kerninhoud	Korte formulering van de inhoud die in deze les aan de orde komt. <i>Hieruit zijn de doelstellingen af te leiden van de verschillende activiteiten.</i>
Activiteiten	Beschrijving van elke activiteit uit deze les in de vorm van één zin.

Activiteitenbeschrijvingen

Thematische titel	De titel van het thema
Weektitel	De week (of weken) waarbij de activiteitsbeschrijving hoort.
Leerdoelen	Leerdoel of doelen van de activiteit
Activiteit	Het nummer van de activiteit en de beschrijvende zin waarmee de activiteit in de weekplanning is aangeduid.
Positie in thema	De positie van de activiteit in relatie tot het thema en de andere activiteiten. <i>Soms kan worden volstaan met 'vervolg op week 2' of iets met herhaling of voortbouwend op, enz.</i>
Hoe werkt het	Een korte beschrijving hoe de activiteit er uit gaat zien. <i>Wat doe je als leerkracht en wat doen de kinderen. Vermeld hier bijvoorbeeld ook punten die je niet wilt vergeten of vragen die in ieder geval aan de orde moeten komen.</i>
Bijlagen	Een overzicht van de materialen die bij deze activiteit horen en voor dit thema zijn verzameld. <i>Denk aan werkbladen, kijkbladen, opdrachtbladen en artikelen, zowel op papier als digitaal, maar ook videofragmenten of een doos met voorwerpen. Vermeld ook waar ze te vinden zijn.</i>
Bronnen	Een overzicht van de andere te gebruiken bronnen. <i>Denk aan boeken (in de klas of uit de schoolmediatheek), websites met geschikte informatie of voorwerpen aanwezig op school of meegebracht door leerkracht of kinderen.</i>

Methode-inhoud metadateren

Het vervangen van delen uit een lesmethode vraagt om metadatering van de inhoud van de betreffende hoofdstukken of lessen.

Stap A

Lees de inhoud van het hoofdstuk of de les(sen) goed en bekijk welke doelen erbij gegeven worden.

- De doelen kun je vinden in het hoofdstuk of de les zelf of in de handleiding.

Stap B

Kies uit de inhoudslijnen de aanbodsdoelen die aansluiten op de inhoud van het hoofdstuk of de les. Beperk je tot één of twee aanbodsdoelen die het best passen.

- De aanbodsdoelen zijn meestal ruimer geformuleerd. In de les of het hoofdstuk kan specifiek aandacht zijn voor een aspect van één of enkele aanbodsdoelen. Dan past het aanbodsdoel als label hier wel bij.

Stap C

Verwerk de verzamelde gegevens over hoofdstukken en lessen op een voor jou hanteerbare manier.

- Dit kan eenvoudig in een Tekstdocument met een tabel, maar een spreadsheetprogramma zoals Excel biedt meer mogelijkheden.
- Volg de inhoudsopgave van de methode om op een later moment de labels van andere hoofdstukken/lessen eenvoudig te kunnen toevoegen
- Spreek met het team een uniforme wijze van registreren af, zodat gegevens eenvoudig zijn uit te wisselen en schoolbreed te verzamelen.

(Extern) aanbod metadateren

Metadateren van het externe aanbod is de eerste stap om inzicht te krijgen in het leermateriaal en het op een passende plaats in het schoolcurriculum te integreren.

Stap A

Bekijk het (externe) leermateriaal goed. Kijk goed waar het over gaat, wat er aan bod komt en wat de doelen zijn die in het materiaal aangegeven worden.

- Aan welke vaardigheid wordt gewerkt? Welke kennis doen de kinderen op? En kan dit de houding van de kinderen beïnvloeden?

NB Als het leermateriaal meerdere lessen/activiteiten bevat, is het goed om het materiaal op te splitsen en per onderdeel doelen aan te geven.

Stap B

Bepaal het hoofddoel of de belangrijkste doelen waaraan gewerkt wordt.

- Kies niet teveel doelen. In elke leeractiviteit wordt aan tal van doelen gewerkt, maar richt je op de kern van de activiteiten.

Stap C

Zoek in de juiste inhoudslijn(en) naar passende aanbodsdoelen. Selecteer één of twee aanbodsdoelen die het best passen bij het materiaal.

- De aanbodsdoelen zijn meestal ruimer geformuleerd. In het leermateriaal kan specifiek aandacht zijn voor een aspect van één of enkele aanbodsdoelen. Dan past het materiaal daar toch bij.

Stap D

Geef de passende labels uit de algemene labelset.

Stap E

Verwerk de gegevens uit de voorgaande stappen op een voor jou hanteerbare manier.

- Dit kan eenvoudig in een Tekstdocument met een tabel, maar een spreadsheetprogramma zoals Excel biedt meer mogelijkheden.

Bijlage 1

Competenties van wereldburgerschap

De nationale commissie integrale samenwerking duurzame ontwikkeling (NCDO) heeft vanuit een educatief platform voor wereldwijze kinderen (SamSam) in kaart gebracht wat de competenties zijn voor een wereldburger op het gebied van kennis, vaardigheden, houding en reflectie.

NB De NCDO was een stichting die een platform bood 'voor mondiaal denken en groen doen dat mensen verbindt met de wereld'. Deze is opgehouden te bestaan in 2017. Wel zijn verschillende werkzaamheden deels overgedragen en geprivatiseerd (zoals SamSam).

7 competenties voor kennis

Een wereldburger:

- K1 - Kent de eigen samenleving (politiek, economisch, sociaal, ecologisch);
- K2 - Begrijpt hoe deze zich verhoudt tot andere samenlevingen;
- K3 - Ziet hoe ontwikkelingen in de wereld met elkaar samenhangen;
- K4 - Snapt hoe afhankelijk wereldbewoners van elkaar zijn;
- K5 - Kent het belang van een duurzame, ethisch verantwoorde levenswijze;
- K6 - Weet hoe hij snel op de hoogte kan komen van wat zich op aarde afspeelt;
- K7 - Beheerst meerdere (wereld)talen.

7 competenties vaardigheden

Een wereldburger:

- V1 - Kan omgaan en communiceren met mensen met verschillende achtergronden;
- V2 - Is in staat anderen te betrekken, met hen samen te werken en netwerken te vormen;
- V3 - Weet (online) media, vervoers- en communicatiemiddelen te gebruiken;
- V4 - Is in staat snel informatie te vinden en te doorgronden;
- V5 - Kan omgaan met conflicten, snelle veranderingen en onzekere situaties;
- V6 - Weet zich in te leven in wat anderen denken, voelen en willen;
- V7 - Zet zich in om het leven van medemensen te verbeteren, hier én daar.

7 competenties houding

Een wereldburger:

- H1 - Respecteert (en heeft interesse in) diversiteit in normen en waarden;
- H2 - Voelt zich betrokken bij medemensen, in de eigen samenleving én elders;
- H3 - Wil de wereld rechtvaardiger maken, conform de universele mensenrechten;
- H4 - Voelt zich ongemakkelijk bij sociaal onrecht;
- H5 - Gelooft een goede bijdrage te kunnen leveren aan de (mondiale) maatschappij;
- H6 - Staat open voor samenwerking en nieuwe perspectieven of lessen;
- H7 - Is bereid verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen acties.

7 competenties reflectie

Een wereldburger:

- R1 - Ziet hoe de wereld hem beïnvloedt, bijvoorbeeld via kansen en uitdagingen;
- R2 - Heeft door hoe hij op zijn beurt de wereld kan beïnvloeden;
- R3 - Ziet dat hij via samenwerking vaak sneller of beter problemen oplost;
- R4 - Vormt een gefundeerde mening over de wijze waarop zijn samenleving in elkaar zit;
- R5 - Vormt een gefundeerde mening over internationale ontwikkelingen en relaties;
- R6 - Is in staat andermans denken en doen kritisch te beoordelen;
- R7 - Kan bij zichzelf nagaan of hij (mede gezien de context) het juiste denkt of doet.